

ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ

ЗАТВЕРДЖЕНО

**Наказ Держкомстату України
від "31" 12. 2004 № 680**

(зі змінами, затвердженими
наказом Державної служби
статистики
30 грудня 2022 № 447)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ОБЧИСЛЕННЯ ОБСЯГІВ ЕКОНОМІКИ, ЯКА БЕЗПОСЕРЕДНЬО НЕ СПОСТЕРІГАЄТЬСЯ

Київ 2004

Методологічні положення підготовлені на виконання заходів Програми розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 07.04.03 р. № 475. У них розглядаються основні напрями визначення обсягів економічної діяльності, яка безпосередньо не спостерігається (економіка, яку важко охопити статистичними спостереженнями), та способи їх включення до окремих статистичних показників. Наведено визначення та статистичні ознаки економіки, яка безпосередньо не спостерігається, розглянуто джерела інформації для визначення її обсягів, викладено методи проведення розрахунку прихованого випуску та доданої вартості секторів нефінансових корпорацій і домашніх господарств.

Методологічні положення призначені для використання фахівцями Держкомстату України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та наукових організацій.

Зміни до Методологічних положень схвалені Комісією з питань удосконалення методології та звітної документації Державної служби статистики України (протокол від 09 грудня 2022 року № КПУМ/30-22).

Методологічні положення підготовлено співробітниками Держкомстату України:

Головком В.А.	- Першим заступником Голови Держкомстату України
Нікітіною І.М.	- директором департаменту макроекономічної статистики
Москвіним О.О.	- начальником управління річних національних рахунків
Снігірьовою В.А.	- заступником начальника управління – начальником відділу рахунку товарів та послуг

При підготовці методологічних положень враховано рекомендації фахівців Центрального статистичного офісу Польщі:

Якоб'як Б.	- директора відділу національних рахунків і фінансів
Гембаржевської Х.	- начальника відділу національних рахунків

ПЕРЕДМОВА	3
1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	4
1.1. Вступ	4
1.2. Статистичні ознаки економіки, яка безпосередньо не спостерігається	4
2. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	9
2.1. Дані річного структурного обстеження підприємств	9
2.2. Дані обстеження умов життя домогосподарств	9
2.3. Дані статистики праці	9
2.4. Дані статистики сільського господарства	10
2.5. Адміністративні дані	10
3. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ РОЗРАХУНКУ ОБСЯГІВ ВИРОБЛЕНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	12
3.1. Статистично прихована діяльність з причин непередставлення звітності (Т1)..	12
3.2. Статистично прихована діяльність з причин неактуальної інформації реєстрів (Т2)	12
3.3. Статистично прихована діяльність з причин нересстрації (Т3)	13
3.4. Економічно прихована діяльність з причин викривлення звітних даних (Т4)...	14
3.5. Економічно прихована діяльність з причин навмисної нересстрації (Т5)	14
3.6. Економіка, яка не спостерігається, - неформальний сектор (Т6)	15
3.7. Економіка, яка не спостерігається, - протизаконні види діяльності (Т7)	16
3.8. Економіка, яка не спостерігається, - інші види (Т8)	16
3.9. Зведена інформація щодо випуску економіки, яка не спостерігається.....	16
4. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОМІЖНОГО СПОЖИВАННЯ ТА ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ.....	18
4.1. Визначення проміжного споживання та валової доданої вартості для сектору нефінансових корпорацій	18
4.2. Визначення проміжного споживання та валової доданої вартості для сектору домашніх господарств.....	19
5. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ РОЗРАХУНКІВ ЗА 2002 РІК	20
ЛІТЕРАТУРА.....	22

Передмова

Методологічні положення обчислення обсягів економіки, яка безпосередньо не спостерігається розроблені відповідно до міжнародних стандартів Системи національних рахунків (СНР 93), схваленої Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй і Світовим банком, та Європейської системи національних та регіональних рахунків (ESA 95), яка прийнята Євростатом у 1993 році.

Методологічні положення призначені для підвищення якості оцінок валового внутрішнього продукту (ВВП) та окремих показників виробництва за видами економічної діяльності, проведення моніторингу економіки, яка безпосередньо не спостерігається, на основі даних річних державних статистичних спостережень та адміністративної інформації.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Вступ

Повне врахування економічної діяльності є важливим аспектом якості національних рахунків. Перешкодою цьому є складність обліку обсягів виробництва окремих видів продукції. Види діяльності, які не враховані при первинному обліку даних, що використовуються для складання національних рахунків, через те, що вони є тіньовими, незаконними, неформальними, виробництвом домашніх господарств для власного кінцевого використання, або через недоліки у системі збору даних, мають назву економіки, яка безпосередньо не спостерігається (НСЕ).

Метою цього документа є забезпечення термінологічної та методологічної основи для проведення статистичних оцінок НСЕ та врахування її обсягів у розрахунках окремих галузевих показників і національних рахунків.

Розділ 1 присвячено визначенню типів НСЕ та викладу теоретичних підходів до визначення їхніх обсягів на основі рекомендацій міжнародних статистичних організацій.

У 2 розділі наведено перелік основних джерел інформації та показників, які використовуються при розрахунках.

У 3 розділі викладено порядок проведення розрахунків обсягів виробленої продукції за типами НСЕ.

У 4 розділі розглянуто питання розрахунків обсягів доданої вартості за типами НСЕ.

У 5 розділі подано результати експериментальних розрахунків обсягів НСЕ за 2002 рік.

1.2. Статистичні ознаки економіки, яка безпосередньо не спостерігається

Економічну діяльність, яка відноситься до НСЕ, можна розбити на такі чотири види: тіньова економіка, яка виникає зі статистичних та економічних причин, неформальна (яка здійснюється домашніми господарствами), протизаконна та інші види.

З метою адекватного визначення обсягів НСЕ і включення їх до показників системи національних рахунків застосовується класифікація НСЕ за типами, розроблена відповідно до міжнародних рекомендацій (схема 1).

Аналітична класифікація економіки, яка безпосередньо не спостерігається

Економіка, яка безпосередньо не спостерігається							
Тіньова					Неформальна	Протизаконна	Інші види
Зі статистичних причин			З економічних причин				
Непредставлення звітності	Неактуальна інформація реєстрів	Незареєстрована	Викривлення звітних даних	Навмисна неререєстрація	Незареєстрована діяльність та заниження звітних даних	Незареєстрована	Незареєстрована
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8

До тіньової економіки відноситься діяльність, прихована від органів державної влади з метою ухилення від сплати податків, внесків на соціальне забезпечення, від додержання стандартів з мінімального розміру заробітної плати, максимальної тривалості робочого дня, стандартів безпеки та санітарних норм, від окремих адміністративних процедур, таких як заповнення статистичної звітності й інших адміністративних форм.

З точки зору статистичного виміру проблеми одержання надійних оцінок усієї виробничої діяльності виникають у результаті поєднання трьох основних чинників: непередставлення звітності, неактуалізації реєстрів і неререєстрації звітних одиниць.

Тіньова економічна діяльність з економічних причин включає два типи, які виникають унаслідок викривлення звітних даних і навмисної неререєстрації.

Неформальний сектор, як визначено в параграфі 5(1) рішення 15 Міжнародної Конференції статистиків ринку праці 1993 р., характеризується сукупністю одиниць, які займаються виробництвом товарів і послуг з метою забезпечення доходів і зайнятості для осіб, які в ньому працюють. Діяльність здійснюється при низькій організації, за відсутності розподілу на працю та капітал як чинники виробництва та в незначних масштабах. Трудові відносини ґрунтуються на нерегулярній зайнятості, зв'язках, особистих або партнерських стосунках, аніж на договірних відносинах з формальними гарантіями.

Протизаконне виробництво в СНР'93 класифікується за такими двома категоріями:

1) заборонене виробництво товарів та послуг, продаж і володіння якими заборонено законом;

2) види виробничої діяльності, які звичайно є дозволеними, але стають незаконними, якщо здійснюються виробниками, що не мають на це дозволів.

Інші види включають виробництво для власного кінцевого використання, чайові, заробітну плату в натуральній формі.

Для кожного з типів НСЕ рекомендовано застосування відповідних методів проведення дорахунків.

T1 Статистично прихована діяльність з причин непредставлення звітності

Цей тип включає діяльність одиниць, які не відповіли на статистичне анкетування (або неохоплені адміністративними джерелами). Можливими методами забезпечення повноти є:

- використання даних аналогічних одиниць (за видом діяльності та розміром), даних попереднього року та іншої інформації;
- метод дорахунку (визначення коефіцієнту коригування);
- охоплення за допомогою загальних процедур перевірки.

T2 Статистично прихована діяльність з причин неактуальної інформації реєстрів

Неактуальність реєстрів може істотно впливати на якість статистичних результатів. Це переважно відноситься до одиниць, щодо яких наявна в реєстрі інформація застаріла з таких причин:

- наявності "мертвих" або тимчасово неактивних одиниць у реєстрі;
- зміни розміру одиниці;
- зміни виду діяльності одиниці.

Можливими методами забезпечення повноти є:

- детальне вивчення якості реєстру та проведення експертних оцінок;
- співставлення інформації адміністративних і статистичних джерел на рівні одиниці спостереження;
- використання інформації інших обстежень.

T3 Статистично прихована діяльність з причин нерєєстрації

До цього типу відноситься неохоплення одиниць спостереження з причин:

- створення одиниці у поточному році;
- припинення існування у поточному році.

Повнота інформації може бути досягнута такими методами:

- коригувань на основі інших джерел даних або експертних оцінок;
- співставлення статистичних та адміністративних джерел на рівні одиниці спостереження;
- розрахунків на основі кількості створених у поточному році або закритих (неактивних) одиниць;
- забезпечення охоплення за допомогою загальних процедур перевірки.

T4 Економічно прихована діяльність з причин викривлення звітних даних

Викривлення звітних даних можна вважати типовим проявом економіки, яка безпосередньо не спостерігається. У звітності можливим є викривлення показників виробництва продукції й операційних витрат (зокрема заробітної плати, матеріальних тощо).

Повнота інформації може бути досягнута шляхом непрямих (експертних) оцінок:

- використання даних перевірок податкових органів;
- виявлення думки фахівців податкових органів і бухгалтерів щодо розмірів і рівня заниження даних;
- порівняння оборотів за даними національних рахунків з обсягами нарахованих податків;
- співставлення заробітної плати та змішаного доходу на 1 зайнятого за видами економічної діяльності та розмірами одиниць;
- аналіз рівнів операційних витрат за різними підгрупами одиниць одного виду економічної діяльності та формами власності.

T5 Економічно прихована діяльність з причин навмисної нереєстрації

Виробництво, яке не враховується через навмисну нереєстрацію одиниць або їхніх частин.

Повноти даних можна досягти за допомогою застосування загальних процедур перевірки. Для обчислення обсягів такої діяльності можуть бути використані дані вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності. Для окремих видів діяльності більш надійним буде використання інформації обстеження умов життя домашніх господарств щодо придбання відповідних товарів і послуг або побудова балансу пропозиції та використання окремих видів продукції.

T6 Неформальний сектор

До уваги беруться такі причини:

- незареєстровані одиниці, у разі якщо реєстрація не передбачена законодавством;
- несільськогосподарське виробництво громадянами для власного споживання;
- індивідуальне житлове будівництво домогосподарствами;
- випадкова економічна діяльність;
- невраховані обсяги виробництва осіб, які мають другу роботу, та самозайнятих.

Повнота інформації може бути досягнута на основі оцінки діяльності домогосподарств за даними обстежень умов життя домогосподарств, аналізу виданих дозволів на будівництво та іншої адміністративної інформації, застосування загальних процедур перевірки.

T7 Протизаконні види діяльності

Можуть бути виділені такі типи неохоплення:

- виробництво товарів та послуг, які заборонені законом для продажу, розповсюдження та володіння;
- легальна виробнича діяльність, яка стає нелегальною, оскільки здійснюється виробниками, які не мають на це права;
- нелегальний експорт та імпорт;
- торгівля нелегально виробленими або контрабандними товарами.

При розрахунку балансу пропозиції та використання продукції, яка є результатом протизаконної діяльності, можна користуватись результатами спеціальних обстежень, статистикою правопорушень, адміністративною інформацією (митних, правоохоронних органів) та експертними оцінками.

T8 Інші види економічної діяльності, яка безпосередньо не спостерігається

Проблемними сферами, які можуть призводити до неповного обчислення ВВП, є:

- виробництво для власного кінцевого споживання (крім врахованого за типом T6);
- чайові;
- заробітна плата в натуральній формі тощо.

2. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

2.1. Дані річного структурного обстеження підприємств

Показники ф. №1- Підприємництво, Розділ 2:

- обсяг виробленої продукції (обсяг реалізованої продукції, робіт, послуг)¹;
- середня кількість працівників;
- операційні витрати на виробництво (операційні витрати з реалізованої продукції, робіт, послуг)²;
- матеріальні витрати;
- витрати на оплату праці.

Показники аналітичної таблиці "Кількість незвітуваних підприємств та причини невідповідей":

- кількість підприємств – юридичних осіб, за довідником;
- кількість незвітуваних підприємств – юридичних осіб, всього;
- ліквідовано у звітному році;
- визнано банкрутом у звітному році;
- не знайдено за наявними адресами вперше при проведенні даного обстеження;
- відмова звітувати: категорична відмова звітувати;
- відмова звітувати: через відсутність керівництва;
- відмова звітувати: через відсутність документів;
- відмова звітувати: несвоєчасність подання звітів;
- відмова звітувати: призупинення діяльності підприємства у звітному році, підприємство має економічно значущі показники;
- відмова звітувати: інші причини відмов.

2.2. Дані обстеження умов життя домогосподарств

- витрати на придбання продовольчих товарів на ринках і в окремих громадян;
- витрати на придбання непродовольчих товарів на ринках і в окремих громадян;
- витрати на придбання послуг в окремих громадян.

2.3. Дані статистики праці

Дані вибіркового обстежень населення (домогосподарств) з питань економічної активності:

---

¹ Починаючи з даних за 2004 рік розрахунок обсягу виробленої продукції здійснюватиметься на основі інформації щодо обсягу реалізованої продукції.

² Починаючи з даних за 2004 рік розрахунок операційних витрат на виробництво здійснюватиметься на основі інформації щодо операційних витрат з реалізованої продукції.

Кількість зайнятих і відпрацьований час за видами економічної діяльності та категоріями зайнятості:

- працюючі за наймом;
- працюючі за наймом в окремих громадян;
- роботодавці;
- самозайняті;
- безоплатно працюючі члени сім'ї;
- працюючі в особистому селянському господарстві для особистого споживання та продажу, обміну.

Дані форми 1-ПВ:

- заробітна плата підприємств, установ, організацій без урахування статистично малих, за видами економічної діяльності;
- середньорічна чисельність найманих працівників підприємств, установ, організацій без урахування статистично малих, за видами економічної діяльності;
- середньомісячна заробітна плата найманих працівників підприємств, установ, організацій без урахування статистично малих, за видами економічної діяльності.

2.4. Дані статистики сільського господарства

Обсяг виробленої продукції, валова додана вартість та проміжне споживання сектору домашніх господарств, виробництво продукції для власного споживання.

2.5. Адміністративні дані

Адміністративні джерела створюють два види даних, які використовують статистичні органи:

- дані про інституційні одиниці, які підлягають реєстрації відповідно до законодавства. Ці дані корисно використовувати для розробки і ведення переліку одиниць, які є відправним пунктом для проведення обстежень.

- дані про операції, що здійснюються відповідно до законодавства. Вони можуть бути корисні як доповнення або заміна обстеження.

Зазначені дані використовуються для визначення показників загального обсягу випуску, проміжного споживання, доданої вартості та її складових.

До джерел інформації для визначення НСЕ слід віднести такі:

- реєстри підприємств та організацій (юридичних осіб) Державної податкової адміністрації, що зв'язуються зі статистичними реєстрами з метою виявлення підприємств, які не подали статистичної звітності;

- реєстри фізичних осіб–підприємців та дані ДПА щодо діяльності фізичних осіб–підприємців, які включають код виду економічної діяльності,

суму отриманого валового доходу та витрат, кількість найманих працівників, суму сплачених податків;

- дані щодо дозволів на проведення будівництва фізичним особам які використовуються для визначення випуску та валового нагромадження основного капіталу;

- дані органів внутрішніх справ щодо незаконної діяльності (надання заборонених законом видів послуг).

Адміністративні дані, які збирають міністерства та інші органи виконавчої влади, Національний банк України, дозволяють уникнути дублювання, тобто повторного збору цих самих даних шляхом проведення державних статистичних спостережень.

Суттєвою перевагою адміністративних джерел даних є можливість одержати дані більш дешевим шляхом порівняно з проведенням державних статистичних спостережень. Крім того, адміністративні джерела забезпечують повне коло охоплення сукупності та загалом мають досить високий рівень одержання відповідей.

З іншого боку збір та обробка адміністративних даних не знаходиться під контролем органів державної статистики, що обмежує деталізацію, зміст і узгодження одержаних показників. Зокрема, не завжди використовуються стандартні визначення статистичних одиниць і показників. Вони можуть базуватись на процедурах кодування, які будуть недостатньо надійними для статистичних цілей. Крім того, під впливом змін у законодавстві, адміністративні процеси можуть зазнавати певної трансформації, що не завжди можливо врахувати при створенні динамічних рядів даних.

Використання окремих джерел даних для визначення конкретних типів НСЕ наведено у розділі 3 для кожного з її типів.

3. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ РОЗРАХУНКУ ОБСЯГІВ ВИРОБЛЕНОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Статистично прихована діяльність з причин непредставлення звітності (Т1)

- На основі даних ф. №1-Підприємництво щодо кількості малих підприємств, які подали звіти, та обсягу виробленої ними продукції визначається обсяг виробленої продукції на одне мале підприємство за видами економічної діяльності.
- На основі даних аналітичної таблиці до ф. №1-Підприємництво визначається кількість підприємств за видами економічної діяльності, які відмовились звітувати з таких причин:
  - категорична відмова звітувати;
  - через відсутність керівництва;
  - через відсутність документів;
  - несвоєчасність подання звітів;
  - інші причини відмов.
- З урахуванням того, що відмовляються звітувати переважно малі підприємства, обсяг прихованої діяльності визначається шляхом множення чисельності підприємств, які відмовились звітувати, на середній обсяг виробленої продукції одного малого підприємства.

Схема розрахунку наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення обсягу виробленої продукції для типу Т1

Вид економічної діяльності згідно з Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД) ¹	Обсяг виробленої продукції малих підприємств	Кількість малих підприємств	Обсяг виробленої продукції на 1 мале підприємство	Кількість підприємств, які відмовились звітувати	Обсяг виробленої продукції підприємств, які не представили звіти
	1	2	3=1/2	4	5=3*4

3.2. Статистично прихована діяльність з причин неактуальної інформації реєстрів (Т2)

- На основі даних ф. №1-Підприємництво щодо кількості малих підприємств, які подали звіти, та обсягу виробленої ними продукції визначається обсяг виробленої продукції на одне мале підприємство за видами економічної діяльності.
- На основі даних аналітичної таблиці до ф. №1-Підприємництво

¹ Затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України від 22.10.1996 № 441

визначається кількість підприємств, які не знайдені за вказаною адресою вперше при проведенні даного обстеження, за видами економічної діяльності.

- З урахуванням того, що можуть змінювати адресу або надавати невірну адресу переважно малі підприємства, обсяг прихованої діяльності визначається шляхом множення чисельності підприємств, які не знайдені за вказаною адресою, на середній обсяг виробленої продукції одного малого підприємства.

Схема розрахунку наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Визначення обсягу виробленої продукції для типу Т2

Вид економічної діяльності	Обсяг виробленої продукції малих підприємств	Кількість малих підприємств	Обсяг виробленої продукції на 1 мале підприємство	Кількість підприємств, які не знайдені за вказаною адресою	Обсяг виробленої продукції підприємств, які не знайдені за вказаною адресою
	1	2	$3=1/2$	4	$5=3*4$

3.3. Статистично прихована діяльність з причин нереєстрації (Т3)

- На основі даних ф. №1-Підприємництво щодо кількості малих підприємств, які подали звіти, та обсягу виробленої ними продукції визначається обсяг виробленої продукції на одне мале підприємство за видами економічної діяльності.
- На основі даних аналітичної таблиці до ф. №1-Підприємництво визначається кількість підприємств за видами економічної діяльності, які не подали звітів з таких причин:
  - ліквідовано у звітному році;
  - визнано банкрутом у звітному році;
  - відмова звітувати: призупинення діяльності підприємства у звітному році, підприємство має економічно значущі показники.
- З урахуванням того, що частіше ліквідуються та створюються переважно малі підприємства, обсяг прихованої діяльності визначається шляхом множення чисельності зазначених підприємств на середній обсяг виробленої продукції одного малого підприємства з урахуванням, що ці підприємства працювали у середньому половину року.

Схема розрахунку наведена у таблиці 3.

Таблиця 3

Визначення обсягу виробленої продукції для типу Т3

Вид економічної діяльності	Обсяг виробленої продукції малих підприємств	Кількість малих підприємств	Обсяг виробленої продукції на 1 мале підприємство	Кількість підприємств, які ліквідовані або призупинили діяльність протягом року	Обсяг виробленої продукції підприємств, які ліквідовані протягом року
	1	2	$3=1/2$	4	$5=3*4/2$

3.4. Економічно прихована діяльність з причин викривлення звітних даних (Т4)

- На основі даних ф. №1-Підприємництво щодо середньої кількості працівників на великих і середніх підприємствах та обсягу виробленої ними продукції визначається обсяг виробленої продукції на одного працівника на цих підприємствах за видами економічної діяльності.
  - На основі даних ф. №1-Підприємництво щодо середньої кількості працівників на малих підприємствах, які подали звіти та обсягу виробленої ними продукції визначається обсяг виробленої продукції на одного працівника на цих підприємствах за видами економічної діяльності.
  - Показники обсягу виробленої продукції на одного працівника для великих і середніх підприємств порівнюються з даними для малих підприємств. У разі, якщо для великих і середніх підприємств обсяг виробленої продукції на одного працівника перевищує відповідні показники для малих підприємств, здійснюється коригування зазначеного показника для малих підприємств. Скориговані показники обсягу виробленої продукції множаться на кількість працівників на малих підприємствах.
- Схема розрахунку наведена у таблиці 4.

Таблиця 4

Визначення обсягу виробленої продукції для типу Т4

Вид економічної діяльності	Великі та середні підприємства			Малі підприємства			Скоригований обсяг виробленої продукції на 1 працівника малих підприємств	Скоригований обсяг виробленої продукції малих підприємств	Занижений обсяг виробленої продукції
	Обсяг виробленої продукції	Середня кількість працівників	Обсяг виробленої продукції на 1 працівника	Обсяг виробленої продукції	Середня кількість працівників	Обсяг виробленої продукції на 1 працівника			
	1	2	3=1/2	4	5	6=4/5	7=3 (6)	8=7*5	9=8-4

- При аналізі структурних показників великих та середніх підприємств визначаються окремі одиниці, які мають істотні відхилення в бік заниження від середніх для виду діяльності показників виробництва продукції на одного зайнятого. Для таких підприємств здійснюється дорахунок на заниження обсягів виробленої продукції, виходячи із середніх показників випуску на 1 працівника за видом діяльності та середньої кількості працівників на цих підприємствах. Критерії визначення таких підприємств визначаються експертним шляхом окремо для кожного виду економічної діяльності.

3.5. Економічно прихована діяльність з причин навмисної нереєстрації (Т5)

- На основі даних вибірових обстежень населення (домогосподарств) з питань економічної активності визначається кількість найманих працівників у окремих громадян і роботодавців.

- На основі даних ф. №1-Підприємництво визначається обсяг виробленої продукції на одного працівника у малих підприємствах.
- Шляхом множення кількості найманих працівників у окремих громадян та роботодавців на обсяг виробленої продукції на одного працівника у малих підприємствах визначається обсяг виробленої ними продукції.
- Шляхом порівняння одержаного обсягу виробленої продукції з даними ДПА щодо обсягу виробленої продукції фізичних осіб-підприємців, визначається обсяг прихованої діяльності з причин навмисної нереєстрації працівників.
- Якщо дані ДПА щодо виробництва продукції фізичними особами-підприємцями перевищують показники, одержані на основі кількості зайнятих, різниця може бути віднесена до типу Т6.

Схема розрахунку наведена у таблиці 5.

Таблиця 5

Визначення обсягу виробництва продукції для типу Т5

Вид економічної діяльності	Обсяг виробленої продукції малих підприємств	Середня кількість працівників на малих підприємствах	Обсяг виробленої продукції на 1 працівника	Кількість найманих працівників в окремих громадян та роботодавців	Обсяг виробленої продукції найманими працівниками в окремих громадян	Обсяг виробленої продукції фізичних осіб - підприємців за даними ДПА	Обсяг виробленої продукції з причин навмисної нереєстрації
	1	2	3=1/2	4	5=3*4	6	7=5-6

3.6. Економіка, яка не спостерігається, - неформальний сектор (Т6)

- На основі даних обстежень умов життя домогосподарств (придбано на ринках та у громадян) визначається виробництво продукції домашніми господарствами у неформальному секторі. Товари, придбані на ринках та у громадян, які не можуть бути вироблені у неформальному секторі, вважаються перепроданими.
- Для визначення випуску торгівлі (торгової націнки) використовуються також дані статистики торгівлі щодо обороту ринків.
- Визначені обсяги виробництва товарів і послуг групуються відповідно до видів економічної діяльності.
- Альтернативний розрахунок здійснюється на основі даних вибірових обстежень населення (домогосподарств) з питань економічної активності (чисельність працюючих самозайнятих, безоплатно працюючих членів сім'ї та зайнятих в особистих селянських господарствах). З використанням даних щодо продуктивності праці на малих підприємствах визначається обсяг виробленої продукції у неформальному секторі.
- Обсяг індивідуального житлового будівництва розраховується на основі даних про будівництво та капітальний ремонт дач, гаражів, індивідуальних будинків на основі даних статистики інвестицій та будівництва

- Сільськогосподарське виробництво громадянами для власного споживання визначається на основі даних статистики сільського господарства.

Схема розрахунку наведена у таблиці 6.

Таблиця 6

Визначення обсягу виробленої продукції для типу Т6

Вид економічної діяльності	Обсяг виробленої продукції малих підприємств	Середня кількість працівників на малих підприємствах	Обсяг виробленої продукції на 1 працівника	Кількість самозайнятих, членів сім'ї та працюючих в особистому селянському господарстві	Обсяг виробленої продукції неформального сектору на основі показників в економічній активності	Обсяг виробленої продукції неформального сектору на основі даних обстеження умов життя домогосподарств	Приймається до розрахунку
	1	2	3=1/2	4	5=3*4	6	7=5(6)

3.7. Економіка, яка не спостерігається, - протизаконні види діяльності (Т7)

Цей вид прихованої діяльності може бути визначений на основі експертних оцінок і даних правоохоронних органів. Зараз не розраховується.

3.8. Економіка, яка не спостерігається, - інші види (Т8)

Облік даних стосовно чайових і виробництва продукції для власного використання включається до загального обсягу за типом 6 через складність відокремлення цього типу від неформальної діяльності.

3.9. Зведена інформація щодо випуску економіки, яка не спостерігається

Розраховані, як вказано вище, дані щодо випуску економіки, яка не спостерігається, зводяться до таблиці 7 відповідно до типів. Випуск за типами Т1-Т4 відноситься до інституційного сектору нефінансових корпорацій, за типами Т5-Т8 – до сектору домашніх господарств. Виняток може становити діяльність фізичних осіб–підприємців, віднесених до типу Т5, які застосовують у значних масштабах діяльність найманих працівників і можуть бути віднесені до сектору нефінансових корпорацій.

Таблиця 7

Зведена таблиця випуску економіки, яка не спостерігається

Вид економічної діяльності	T1	T2	T3	T4	Всього для сектору нефінансових корпорацій
	Відмова звітувати (табл.1, гр.5)	Не актуалізований реєстр (не знайдені за адресою) (табл.2, гр.5)	Не обстежені (ліквідовані у звітному році) (табл.3, гр.5)	Викривлення даних (табл.4, гр.9)	
	1	2	3	4	5=1+2+3+4

Продовження табл. 7

T5	T6	T7	T8		
Навмисна нереєстрація (табл.5, гр.7)	Неформальний сектор (табл.6, гр.7)	Протизаконна діяльність	Інші види	Всього для сектору домашніх господарств	РАЗОМ
6	7	8	9	10=6+7+8+9	11=5+10

4. ВИЗНАЧЕННЯ ПРОМІЖНОГО СПОЖИВАННЯ ТА ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

4.1. Визначення проміжного споживання та валової доданої вартості для сектору нефінансових корпорацій

Дорахунок обсягів доданої вартості та проміжного споживання для сектору нефінансових корпорацій (типи Т1-Т3) проводиться на основі даних про розраховані обсяги прихованої виробленої продукції та структурних співвідношень між випуском і проміжним споживанням і доданою вартістю відповідного виду економічної діяльності для малих підприємств за даними ф. №1-Підприємництво (таблиця 8).

Таблиця 8

Визначення проміжного споживання та валової доданої вартості для сектору нефінансових корпорацій (типи Т1, Т2, Т3)

Вид економічної діяльності	Обсяг виробленої продукції підприємств, які відмовились звітувати (табл.7, гр.1)	Обсяг виробленої продукції підприємств, які не знайдені за вказаною адресою (табл.7, гр.2)	Обсяг виробленої продукції підприємств, які були ліквідовані або призупинили діяльність (табл.7, гр.3)	Питома вага проміжного споживання, розрахована за даними ф.№1-підприємництво, %	Обсяг проміжного споживання підприємств, які відмовились звітувати	Обсяг проміжного споживання підприємств, які не знайдені за вказаною адресою	Обсяг проміжного споживання підприємств, які були ліквідовані або призупинили діяльність
	1	2	3	4	$5=1*4/100$	$6=2*4/100$	$7=3*4/100$

Продовження табл. 8

Обсяг валової доданої вартості для типу Т1	Обсяг валової доданої вартості для типу Т2	Обсяг валової доданої вартості підприємств для типу Т3
$8=1-5$	$9=2-6$	$10=3-7$

Для типу Т4 "Викривлення даних" проводиться коригування на завищення обсягів проміжного споживання та заниження обсягів заробітної плати на основі структурних співвідношень для великих і середніх підприємств або для малих підприємств. Схема розрахунку наведена у таблиці 9.

Таблиця 9

**Визначення проміжного споживання та валової доданої вартості
для сектору нефінансових корпорацій (тип Т4)**

Вид економічної діяльності	Обсяг виробленої продукції групи підприємств (табл.8, гр.4)	Питома вага проміжного споживання у середньому по групі підприємств, %	Обсяг проміжного споживання підприємств (розрахунковий)	Обсяг проміжного споживання підприємств на основі статистичної звітності за ф.№1 підприємств	Завищення обсягів проміжного споживання (заниження обсягів ВВП) групи підприємств
	1	2	$3=1*2/100$	4	$5=4-3$

4.2. Визначення проміжного споживання та валової доданої вартості для сектору домашніх господарств

Для сектору домашніх господарств обсяг проміжного споживання та валової доданої вартості визначається експертним шляхом з урахуванням структурних співвідношень малих підприємств для відповідного виду економічної діяльності за даними ф. №1-Підприємництво.

Схема розрахунку наведена у таблиці 10.

Таблиця 10

Визначення проміжного споживання і валової доданої вартості для сектору домашніх господарств

Вид економічної діяльності	Обсяг виробленої продукції незареєстрованими працівниками (табл.8, гр.6)	Обсяг виробленої продукції у неформальному секторі (табл.8, гр.7)	Питома вага проміжного споживання за даними рахунку виробництва, %	Обсяг проміжного споживання на виробництво продукції незареєстрованими працівниками	Обсяг проміжного споживання у неформальному секторі	Валова додана вартість, вироблена незареєстрованими працівниками	Валова додана вартість, вироблена у неформальному секторі
	1	2	3	$4 = 1*3/100$	$5 = 2*3/100$	$6=1-4$	$7=2-5$

5. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ РОЗРАХУНКІВ ЗА 2002 РІК

Результати розрахунків НСЕ, проведених за 2002 рік, свідчать, що її загальний рівень становить 17,7% ВВП, а дорахунок – 21,5% ВВП (це стосується оцінки виробничим методом). Результати розрахунків за 2002 рік наведені у таблиці 11.

Таблиця 11

Структура валової доданої вартості НСЕ за 2002 рік

Види економічної діяльності (КВЕД)	Питома вага у ВВП без урахування НСЕ, %	Питома вага у ВВП, включаючи дорахунок, %	Структура ВДВ НСЕ, %	Питома вага дорахунку НСЕ у виді діяльності
Сільське господарство, мисливство, лісове і рибне господарство	11,3	9,2	52,3	70,8
Добувна, обробна промисловість, виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	4,0	3,3	18,4	11,9
Будівництво	0,7	0,6	3,3	17,4
Оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	3,4	2,8	15,7	24,2
Транспорт і зв'язок	0,7	0,6	3,3	4,8
Інші види економічної діяльності	1,4	1,2	7,0	5,4
ВСЬОГО ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	21,5	17,7	100,0	19,6
ВВП З УРАХУВАННЯМ ВДВ НСЕ		100,0		
ВВП БЕЗ УРАХУВАННЯ НСЕ	100,0			

Найбільший внесок у формування ВДВ НСЕ вносить сільське господарство (52,3%), промисловість (18,4%) і торгівля (15,7%). За видами діяльності найбільший дорахунок також припадає на сільське господарство (70,8%), торгівлю (24,2%), будівництво (17,4%) і промисловість (11,9%).

Структура валової доданої вартості НСЕ за типами наведена у таблиці 12.

Таблиця 12

Структура валової доданої вартості НСЕ за 2002 рік

Види економічної діяльності (КВЕД)	Тіньова економіка					Неформальна діяльність	Всього НСЕ
	По статистичним причинам			По економічним причинам			
	Непредстав- лення звітності	Неактуальна інформація реєстрів	Незарес- стрована	Викривлення звітних даних	Навмисна нереєстрація		
	T1	T2	T3	T4	T5	T6	
Сільське господарство, мисливство, лісове і рибне господарство	0,1	0,2	0,1	0,0	7,2	92,3	100,0

Добувна, обробна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3,0	11,4	1,5	25,8	29,1	29,3	100,0
Будівництво	4,4	16,8	2,6	0,0	76,3	0,0	100,0
Оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	2,6	11,5	1,5	0,7	83,7	0,0	100,0
Транспорт і зв'язок	3,2	11,5	1,4	17,8	66,1	0,0	100,0
Інші види економічної діяльності	2,1	7,9	0,7	5,6	38,9	44,9	100,0
ВСЬОГО	1,4	5,5	0,8	5,8	29,7	56,8	100,0

Таблиця дає можливість для проведення детального аналізу причин виникнення НСЕ. Так, найбільший внесок у формування НСЕ України, за нашою оцінкою, дає тип Т6 (56,8% НСЕ), який є характерним насамперед для сільського господарства. Істотним є внесок типу Т5 (29,7%), який наявний майже в усіх видах діяльності. Вагомим є вплив викривлення звітних даних за типом Т4 (5,7%). Тіньова економіка зі статистичних причин (типи Т1-Т3) загалом дає 7,7% НСЕ.

При розрахунках ВВП за категоріями кінцевого використання коригування становить 15%. Оцінка ВВП за методом доходів не є самостійною, через те, що валовий прибуток визначається сальдовим методом. У цьому випадку коригуються показники заробітної плати та змішаного доходу. Рівень їхнього дорахунку становить 20% ВВП.

Поєднання трьох методів оцінки ВВП дозволяє додатково перевірити отримані показники та усунути можливі розходження.

Безумовно, наведена оцінка не є вичерпною. Вона враховує лише той обсяг НСЕ, яку Держкомстат може оцінити кількісно.

Література

1. Закон України "Про офіційну статистику" від 16 серпня 2022 року № 2524-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#Text>
2. ОЕСР. Измерение ненаблюдаемой экономики. 2003: Руководство. М., 2003. – 296 с.
3. Комиссия Европейских сообществ, Международный валютный фонд, Организация экономического сотрудничества и развития, Организация Объединенных наций, Всемирный банк. Система национальных счетов. 1993. Брюссель/Люксембург, Вашингтон, О.К., Нью-Йорк, Париж., 1998. – 725 с.
4. Eurostat. The European System of National and Regional Accounts (ESA 1995)., 1996.– 383 p.
5. United Nations. Handbook of Input-Output Table Compilation and Analysis. New York. 1999., - 266 p.